

ESF projekts „Profesionālajā izglītībā iesaistīto vispārīzglītojošo mācību priekšmetu
pedagogu kompetences paaugstināšana”

2009/0274/1DP/1.2.1.1.2/09/IPIA/VIAA/003, ESS2009/88

E- KULTUROLOĢIJA

Autors: Andrejs Mūrnieks

1. tēma: „Kultūras jēdziens.” Skolotāja teksts

7. apakštemati: *Kultūra un civilizācija; kultūru dialogs.*

Nodarbības (ja iespējams: 2 - 3 nodarbību) mērķis: Palīdzēt izprast civilizācijas un kultūras saistību un strapkultūru dialoga ideju. Uzdevumi: 1) noskaidrot kāpēc mūsdienu kultūrā grūti izdalīt vadošās vērtīborientācijas, 2) analizēt civilizācijas un kultūras attiecības, apjēgt kultūras vides nozīmi, 3) izprast atšķirības starp Rietumu un Austrumu kultūrām un kultūru dialoga jēdzienu.

Skolotāja materiālā ir dota: informācija par civilizācijas un kultūras nošķiruma un saistības teorijām, t.sk. tabulas par austrumu un rietumu kultūrām un dialoga filozofiju. Atsevišķi izdalīti uzdevumi un to iespējamās gaitas apraksti, paskaidrojumi, uzdevumu soļu apraksti.

Skolēnam domātais saturs ietver šādus elementus: a) informatīvu tekstu, b) iespraudumus, kas padziļina, paplašina vai paskaidro saturu, kas domāti skolēnu ieinteresēšanai, c) uzdevumus, kā arī ilustratīvo materiālu d) attēlus prezentācijā, e) mūzikas fragmentus. Skolēniem domātais saturs skolotāja materiālā ir **sarkanā krāsā!** Iestarpinājumi padziļinātai apguvei ir **zaļā krāsā!**

NB! Ja kulturoloģijai konkrētajā skolā ir piešķirts pietiekami daudz mācību stundu, tad šo tematu ieteicams izvērst 2 - 3 nodarbībās. Šim nolūkam paredzētas abas Prezentācijas daļas.

3.3. Civilizācija un kultūra. Kultūras vide.

Ja augstākajam virsmērķim ir tik liela loma sabiedrības sistēmā un cilvēka vērtību orientācijā (saskaņā ar A Zubova, H. Tumana un L. Taivāna koncepciju), tad kā lai izskaidro mūsdienu situāciju, kad šāda augstākā ideāla šķietami nemaz nav? Mūsdienās taču katrs cilvēks savas dzīves laikā var izmēģināt un mainīt visdažādākās reliģijas, uzskatu sistēmas un ideoloģijas. Daudzi cilvēki nenodarbojas ar reliģiju vai filozofiju un netic nekam.

Daļēji to var izskaidrot, pirmkārt, ar mūsdienu kultūras mainīgo dabu, globalizācijas izraisītiem procesiem, kas ienes jucekli agrāk savstarpēji daudz vairāk nodalītajās sabiedrībās.

Otrkārt, reliģija 20. gs. tikusi uzskatīta par ļaunumu un sabiedrības atpalcības cēloni vairākās ideoloģijās, tai skaitā komunismā un daļēji – liberālismā. Ateisms – Dieva un reliģijas noliegšana un ticīgo vajāšanas bija raksturīgas padomju režīmam. Tāpēc noliedzoša attieksme pret reliģiju saglabājusies dažos sabiedrības slāņos.

Trešārt, to var skaidrot ar civilizācijas aspekta dominanti un kultūras krīzes situāciju, kad priekšplānā izvirzās materiālās nevis garīgās vērtības. Šo procesu īpaši uzsvēris vācu kultūras pētnieks Osvalds Špenglers savā darbā „Vakarzemes noriets”.

(1)

Cits kultūras pētnieks Nikolajs Berdjajevs nošķir šīs divas dimensijas: kultūras un civilizācijas aspektu. Turklāt civilizācija viņam ir nevis sabiedrības attīstības norieta posms (pēc kultūras stadijas) – kā O.Špengleram, bet drīzāk kultūra un civilizācija ir divas paralēlas tendences. Pie civilizācijas pazīmēm N. Berdjajevs pieskaita ārējos faktorus: tehniku, sociālo organizāciju, kvantitatīvi izmērāmo, ikdienišķo, atkārtojamo. Turpretī kultūra ir vienreizējais, kvalitatīvais, aristokrātiskais, garīgais, radošais un hierarhiskais cilvēces esamības aspekts.

Kultūra saskaņā ar N. Berdjajevu izaug no reliģiskā **kulta**. Tā balstās uz pagātnes mantojumu, senču kapiem un svētvietām, vienlaikus ienesot dzīvē vertikālo tiecību – izvirzot augstākas neikdienišķas vērtības.

Civilizācija turpretī nemeklē vērtību senatnē, bet gan tikai pārejošajā ikdienībā, tā nelepojas ar senumu, bet gan ar šī brīža ērtībām.

Kultūrā vienmēr notiek cīņā starp mūžību un laiku, pretestība iznīcinošajai laika varai. Kultūra cīnās ar nāvi, lai gan nespēj to uzvarēt realitātē, ceļot tempļus, piramīdas un pieminekļus.

Civilizācija turpretī nepretendē uz mūžību, bet savus panākumus gūst iekārtojoties ātri ritošajā laikā, piedāvājot kvantitatīvus, stereotipiskus risinājumus, konveijera labumus. (2)

Franču filozofs Žaks Maritēns turpretī uzskata, ka nevar tik radikāli pretstatīt civilizāciju un kultūru. „*Civilizācija nav sava nosaukuma cienīga, ja vienlaikus nav arī kultūra*” (3). Pēc Ž. Maritēna domām gan horizontālais civilizācijas dimensija, gan vertikālā dimensija viena otru **papildina**.

Paskaidrojums: divu pretēju parādību vai principu papildināmību sauc par komplementaritāti.

Gan civilizācijai, gan kultūrai ir kopēji garīgi pamati. Kultūrā un reliģijā izgaismojas galējie cilvēka mērķi, turpretī civilizācijas līmenī ir starpmērķi un uzdevumi, kas saistīti ar ikdienas vajadzībām un lielo mērķu konkretizāciju noteiktās aktualitātēs.

Tātad tām ir jābūt harmonijā, lai sabiedrība attīstītos līdzsvaroti. Bez kultūras civilizācija zaudē savas saknes un izšķīst masu kultūras nomācošajā vienveidībā.

Šajā temata apguves etapā iespējams izmantot uzdevumu nr. 1.

Ja pieņemam, ka civilizācijas dimensija saistīta ar ārējas vides pārveidojošo funkciju un sabiedrības pielāgošanos dabas apstākļiem, tad jāatgriežas pie kultūras slāņu teorijām un jānoskaidro **kultūras vides jēdziens.**

Analizējot kultūras ārējos slāņus G. Hofstede un F. Trompenāra shēmā var redzēt, ka tie zināmā mērā sakrīt. Vienīgi Trompenārs vairāk uzsver kultūras virskārtas nozīmi un paplašina tās „biezumu”, ieskaitot tajā cilvēka radīto un izmainīto priekšmetisko vidi (nevis tikai simbolu sistēmas). Turpretī Hofstede koncentrējas uz simbolisko pasauli, rituāliem, varoņiem, kuriem ir garīgas jēgas nozīme. (sk. 3. prezentācijas 4. slaidu)

Trompenāra shēma ir plašāka un dziļāka – tā raksturo arī civilizācijas aspektu kultūrā un iezīmē tās dziļāko kodolu (pamatpieņēmumus par esamību). (sk. 3. prezentācijas 5. slaidu)

Hofstede pieeja labāk der, ja jāraksturo šaurāku sabiedrības grupu kultūra (mikrokultūra), piemēram, kādas skolas, novada, darba kolektīva kultūra.

Turpretī Trompenāra shēma der klasisko kultūras sistēmu – lielo pasaules civilizāciju un reģionu kultūras – analīzei.

Kultūrā tātad var izdalīt dažādus līmeņus. Sākotnējā analīzē, klasificējot attieksmes (simboliskās, sociālās un instrumentālās), kultūra tika aprakstīta horizontāli.

Taču analizējot kultūras kodolu, “kultūras sīpolā” tika atsegti arvien dziļāki slāņi, atklājot svarīgāko vērtību skalu, kurā ietilpa sabiedrības attieksmes pret pasauli, pašu cilvēku un to, kas ir augstāks par cilvēku (kādu absolūto vērtību no konkrētās kultūras viedokļa). Tādējādi atklājās **vertikālā dimensija**, kas arī ir kultūras būtība.

Tieši tas ir kultūra: **kā** cilvēki izvērtē parādības, lietas, izvēles un rīcības, pēc kādiem kritērijiem, kā tās izkārtu prioritāšu secībā, kā mēra cilvēku izsmalcinātību un erudīciju (“augsta, zema kultūra”), galantumu, pieklājību un uzvedību (“kulturāls, nekulturāls”), kā nosaka cilvēcības mēru cilvēkā.

Šajā temata apguves etapā iespējams izmantot uzdevumu nr. 2.

Abas dimensijas - kultūra un civilizācija - veido it kā krustu:

K
U
C I V I L I Z Ā C I J A
L
T
Ū
R
A

1. att. Kultūras un civilizācijas saistība (autors: A. Mūrnieks)

Civilizācija ir vairāk **ārējais, horizontālais**: sociālās struktūras, tehnika, organizācija, komunikācijas, valsts iekārta u. tml., kultūra – **iekšējais un vertikālais**: vērtības, ideāli, attieksmes, pārliecības. (sk. 7. prezentācijas 1. daļas 2. un 3. slaidu)

Komentārs pedagogiem. Bez ievēribas nevar atstāt ne vienu no abiem aspektiem: ne iekšējo, nedz arī ārējo, īpaši tas attiecas uz jauniešu un it sevišķi bērnu psiholoģiskajām uztveres īpatnībām. Protī, jaunu cilvēku daudz lielākā mērā ietekmē apkārtējā vide.

Turklāt šī ietekme var būt neapzināta, netieši izpausties interesēs un motivācijās. Tieši labiekārtojumu, lietu un artefaktu klātbūtne mājā var kļūt par izšķirošu faktoru arī turpmākajos vērtību meklējumos un izvēlēs.

Sekmīgā matemātikas un jebkuras citas darbības veikšanā, kas prasa koncentrāciju, skolēna mājas vidē ir nepieciešams zināms kultūras fons, proti, – kultūras mantojumu reprezentējoši priekšmeti un arī dzīves veids, kurā šie priekšmeti jeb artefakti ir iesaistīti un lietoti. Šis dzīves veids visticamāk arī ir par pamatu to skolēnu, kas nāk no šādam mājām, labākiem izglītības rādītājiem. Ģimenēs, kuras pievērš uzmanību mākslas darbiem un literatūrai, veidojas koncentrētā vērojuma un analītiskai prāta darbībai piemēroti apstākļi. Grāmatas ir jālasa, mākslas darbi jāpēta. Tas pieradina koncentrēt uzmanību. Savukārt mājas, kurās nekā tāda nav, bet ir tikai masu kultūras artefakti (TV, radio, funkcionālas mēbeles utt.) šādu apstākļu nav. Protams, kultūras „priekšmetu” klātesamība liecina arī par ģimeņu

piederību zināmam sociālam slānim, proti, turīgākiem cilvēkiem (bet ne vienmēr) un inteliģencei, bet inteliģence vairāk pievērš uzmanību savu bērnu izglītībai un spēj savus bērnus labāk motivēt mācībām, tai skaitā matemātikas apgūšanai. (4)

Secinājumi: Kultūras dimensija (dziļāko vērtību hierarhiska sistēma), un civilizācijas dimensija (ārējie, sociālie un materiālie faktori), ir būtisks sabiedrība pastāvēšanas un attīstības nosacījums.

Lai panāktu tuvināšanos starp dažādu atšķirīgu kultūru cilvēkiem un sabiedrībām, ir jāievēro dziļākā kultūras dimensija, ņemot vērā gan pamatpieņēmumu līmeni, gan ārējo artefaktu līmeni t. i. – kultūras vidi. Pamatpieņēmumus par esamību – t.i. pamattattieksme pret pasauli, cilvēku un dievišķo – lielajās pasaules civilizācijās veido reliģijas.

7.2. Rietumi un Austrumi.

Šajā temata apguves etapā iespējams izmantot uzdevumu nr. 3.

Komentārs skolotājiem. Visai populārā Austrumu un Rietumu kultūru pretstatīšana ir diskutabla no zinātniskās precizitātes viedokļa, jo, tas neizbēgami noved pie vienkāršojumiem. Ir neiespējami runāt par kaut kādu VIENOTU Austrumu kultūru. Piemēram, Senās Ķīnas civilizācija būtiski atšķiras no Indijas kultūras (kā tas labi redzams Maksa Vēbera analīzē sk. iepriekšējo tematu). Tāpat grūti pateikt vai islāma zemju kultūra vairāk iekļaujas Rietumu vai Austrumu kultūru lokā. Jārēķinās arī, ka mūsdienu Ķīnas kultūra visai atšķiras no Senās Ķīnas un tajā vairs būtisku lomu nespēlē daoisms vai konfūcisms, bet gan komunisma ideoloģija, kas aizgūta no Rietumiem.

Par zināmu robežšķirtni starp Austrumiem un Rietumiem senajos un viduslaikos var uzskatīt Indas upi, kas atdalīja seno Irānu ar tās duālistisko pasaules izpratni no Indijas ar tās monisma filozofiju hinduismā. Izkropļotu un vienkāršotu priekšstatu par it kā vienotu Austrumu pasaules uzskatu mūsdienās tiecas radīt ezoteriskā literatūra. Īstenība ir daudz komplicētāka. Daudzmaz korekta Austrumu un Rietumu salīdzināšanu var veikt vienīgi tad, ja ar Rietumiem saprot tikai Eiropas kultūru un ar Austrumiem pamatā hinduisma un budisma ietekmē esošās kultūras. Šī atruna ir jāpaskaidro un jāuzsver skolēniem.

Austrumu kultūrās, kuru pamatā ir hinduisma un budisma mācība, pasaules modeli, kas raksturotu cilvēku dzīves ceļus, var simboliski attēlot ar līdžību par strautiem un upēm, kas visas satek vienā okeānā, to ūdeņi sajaucas, pazūd atšķirīgais

un unikālais. Indiešu filozofiskajos tekstos (upanišadās), lai raksturotu pasaules vienību un cilvēka dziļākā kodola (ātmana) identitāti ar pasaules būtības pamatu (Brahmanu), tiek izmantots salīdzinājums ar sāls graudiņu, kas izšķīdis peļķē padara to visu sāļu, vai ar upēm, kuru ūdeņi ietekot jūrā sajaucas. (5)

Līdzīgi arī cilvēka un sabiedrības mērķis ir totālā vienība, kas absorbē atšķirīgo, duālo un pretrunīgo.

Pasaules modelim rietumos turpretī var kalpot līdzība par sazarotu koku, kas sakņojas zemē (materiālajā), bet teicas pretī debesīm (garīgajam). Katram zaram un ziedam (t.i. metaforiski – ikvienam cilvēkam) ir unikāla nozīme un jēga. Vienībā tiek saglabāta daudzveidība un individualitāte.

Rietumu domāšanas principus ētikā ilustrē 20. gs. angļu rakstnieka K. S. Luisa pārdomas, kurš noraida ideju par pasauli, kur *ceļi ir kāda apļa rādiusi, kas, ja pa tiem pietiekami ilgi iet, pamazām tuvināsies un beidzot satiksies centrā*. Viņš šādi raksturo savas izpratnes modeli: *drīzāk šo pasauli varētu salīdzināt ar ceļu, kas pēc paris jūdžēm sadalās divos, katrs no tiem atkal divos, un katrās krustcelēs mums jāpieņem lēmums. Pat bioloģiskā līmenī dzīvība nelīdzinās dīķim, bet kokam. Tā neattīstās vienotības virzienā, bet projām no tās. Jo pilnīgāka ir kāda radība, jo vairāk tā atšķiras no pārējā. **Nobriestot labais arvien vairāk atšķiras ne tikai no ļaunā, bet arī no cita labā.*** Pēc K.S.Luisa uzskatiem patiesības meklējumi saistīti ar izšķirošām izvēlēm. To viņš pamato ar elementāru piemēru no matemātikas: *nepareizu saskaitīšanas rezultātu var izlabot, taču tikai tādā gadījumā, ja jūs pārbaudāt savus aprēķinus un, atraduši kļūdu, no tās vietas sākat rēķināt vēlreiz, nevis vienkārši turpināt. Ļaunumu var novērst, bet tas nevar „attīstīties” par labo.* (6)

Pēc rakstnieka domām, visi ceļi neved vienuviet un nesatiekas kādā Absolūtā kosmiskā centrā. (sk. 7. prezentācijas 1. daļas 5. slaidis)

Fundamentālie virzieni ir divi: viens ved pretī labajam, dzīvībai, attīstībai un pilnveidei, otrs pretī ļaunajam – tas ir ceļš uz nāvi un iznīcību.

Virzoties pa attīstības ceļu, individuālais un atšķirīgais nobriest un kļūst arvien pilnīgāks, bet tas nevar notikt virzoties pretējā virzienā, t.i. darot ļaunu, vairojot vardarbību, ignorējot morāles likumus. Tātad visas cilvēka dzīves izvēles nav vienādas, tās ir svarīgas, dažas pat neatgriezeniski nozīmīgas. No tā, kuru ceļu izvēlēties, ir atkarīga visas dzīves virzība, jēga un pēdējais izvērtējums.

Būtiskas atšķirības vērtību orientācijās var saskatīt arī civilizāciju pārstāvju domāšanā līdz pat mūsdienām. (sk. 7. prezentācijas 1. daļas 7. – 8. slaidis)

Papildu problēmu mūsdienās rada tas, ka tradicionālās rietumu civilizācijas vērtības ir vājinājušās un to vietā sabiedrībā ienāk citu civilizāciju priekšstati bieži vien vulgarizētā veidā, vienkāršotos stereotipos (piemēram, ezoteriskajā literatūrā, jauno reliģisko kustību teosofijas, saentoloģijas, *New age* kontekstā.). (7)

Tāpēc analizējot kultūras ir svarīgi pievērsties pirmavotiem – autentiskiem kultūrvēsturiskiem tekstiem. (sk 7. prezentācijas 2. daļas 50. slaidis)

Piemēram, budismā šādi teksti ir Tripitaka (pāli valodā – tipitaka): trīs grozi ar Budas runu tekstiem, kurus sākumā pierakstīja uz koka lapām un salika grozos. (8, 262) (sk 7. prezentācijas 2. daļas 50. slaidis)

Hinduistiem svarīgākie seno tekstu kopojumi ir vēdas (senākā ir Rigvēda, kurā apkopotas himnas dieviem, tai seko Samavēda - dziesmas, Jadžurvēda – rituālu grāmata un pēdējā: Atharvavēda – buramvārdu krājums – dažkārt to vairās pieskaitīt pie vēdām). Taču vēdās minētie senie dievi mūsdienu indiešiem nav aktuāli. (8, 229)

Vēdām ir daudz komentāru. Svarīgākie no tiem ir upanišadas (filozofu teksti, kas nevis komentē vēdas, bet nodarbojas ar neatkarīgām pārdomām, tieši upnišādās parādās ideja par reinkarnāciju – cilvēka dvēseles pāriemiešošanos). Nozīmīgi ir arī indiešu eposi – Mahābhārata (kara eposs) un Rāmajāna (ceļojumu eposs).

Mahābhāratas viens no dziedājumiem – Bhagavadgīta – ir sevišķi svarīgs mūsdienu hinduismā (arī rietumos populārajā Krišnas apziņas kustībā). Tajā aprakstīta prinča Ardžunas saruna ar dievu Krišnu pirms kaujas; Krišna mudina princi nekavējoši sākt kauju, lai gan tā solās būt asiņaina, jo galvenais esot izpildīt savu kareivja pienākumu. Šajā sarunā skarta cilvēka dzīves ceļa izvēles problēma (runa ir par 3 dzīves ceļiem jeb jogām: karma joga – rīcības (kareivju) ceļš, džnana joga – gudrības (filozofu) ceļš, un bhakti joga – mīlestības pret dievību ceļš (jebkuram cilvēkam). Tieši šis ceļš atjauno dievbijības nozīmi, ko upanišādu filozofija bija aizstājusi ar meditāciju uz bezpersonisko pasaules būtību Brahmanu. Galvenais hinduismā ir izpildīt savu sabiedrisko pienākumu (dharmu) – atbilstoši tam, kurā no 4 galvenajām ļaužu kārtām cilvēks ir piedzimis. No tā ir atkarīgs cilvēka liktenis (karma) nākamajā dzīvē. (8, 250)

Vecās Derības pirmās 5 grāmatas jeb Tora ir svētākais teksts jūdaismā (ebreju tautas reliģijā). Taču arī jūdaismā (tāpat kā hinduismā) svarīgi ir komentāri par Toru, tie ir apkopoti Talmudā. (9, 270) (sk. 7. prezentācijas 2. daļas 20. slaidis)

Kristietības Svētie raksti ir Bībele, kas sastāv no 2 daļām: Vecās Derības (seno ebreju reliģijas teksti – oriģināli ebreju valodā) un Jaunās Derības (agrīnie kristiešu

teksti – sarakstīti sengrieķu valodā). Jaunajā Derībā savukārt svarīgākie ir 4 evaņģēliji – atmiņas par Jēzus Kristus dzīvi un augšāmcelšanos. Jaunajā Derībā ir arī Jēzus mācekļu vēstules. Visvairāk tās sacerējis Pāvils, kurš sākumā ir bijis kristietības pretinieks un pat vajātājs, bet tad, pēc satriecoša gadījuma savā dzīvē, pievērsies kristietībai un kļuvis par tās izplatītāju ārpus ebreju sabiedrības. (9, 337) (sk. 7. prezentācijas 2. daļas 42., 43. slaidu)

Savukārt jaunākās pasaules reliģijas islāma svētā grāmata ir Korāns. Tajā apkopotas pravieša Muhameda runas, kuras esot iedvesmojis vai diktējis eņģelis (Džibraīls jeb Gabriēls). Dažās no tām neprecīzi atstāstīti Bībelē aprakstīti notikumi. Musulmaņi Korānu uzskata par tiešo Dieva uzrunu, kurā nav maināms neviens burts. (10) Tā ir absolūti patiesa musulmaņiem arī laicīgās dzīves jautājumos (to nevar brīvi komentēt), taču tikai arābu valodas oriģinālā – tā kā to dzirdējis un runājis Muhameds. (Musulmaņiem Korāns ieņem to pašu starpnieka vietu reliģijā starp Dievu un cilvēku, ko kristiešiem Jēzus Kristus – dzīvā Dieva Vārds jeb grieķiski Logoss, kas nozīmē pasaules kosmisko likumu). Islāms ir izteikti viena cilvēka radīta reliģija, lai gan musulmaņi neuzskata Muhamedu par dievišķu, bet gan tikai par taisnīgu cilvēku. (11) (Sk. 7. prezentācijas 2. daļas 33. – 46. slaidus)

Visās minētajos kultūrvēsturiskajos tekstos atrodami attiecīgās reliģijas priekšstati par cilvēku, par pasauli un par augstāko reliģisko ideālu. Šie priekšstati tad arī veido kultūras kodolu jeb pamatpieņēmumus par esamību. (Sk. 7. prezentācijas 2. daļa. 7., 15., 24., 33. slaidu, kā arī 50. slaidu)

Ne visās kultūrās tekstam ir galvenā nozīme reliģijā. Izšķir izteiktas svēto rakstu reliģija (kristietība, jūdaisms, islāms) un reliģijas, kur rakstiem nav pati būtiskākā nozīme. Piemēram, gan hinduismā, gan budismā svarīgāka ir meditācija, nepastarpināta pieredze, ko garīgais skolotājs nodod skolēnam. Protams, arī svēto rakstu reliģijās svarīga ir tiešā reliģiskā pieredze, taču par tās autentiskuma kritēriju un atskaites punktu parasti tiek uzskatīti svētie raksti. Līdz ar to lasīt prasmei ir būtiska nozīme civilizācijās, kuru pamatā ir svēto rakstu reliģijas (jūdaistiem – ir obligāta prasība lasīt Toru, lai viņus varētu uzkatīt par pilntiesīgiem draudzes locekļiem; no šejienes izriet intelektuālisma tradīcija, ko kopj ebreju tauta).

Ir reliģijas, kurās būtiskākais ir rituāli un paražas, piemēram, seno grieķu, seno romieši, seno ēģiptiešu, divupiešu, Japānas sintoistu reliģijas. Priekšstatus par šo reliģiju uzskatiem var atrast mītos, eposos, teātra izrādēs (kas senatnē parasti bijušas reliģisku rituālu sastāvdaļa). Visbeidzot ir cilšu sabiedrības, kuras nepazīst rakstību,

un tāpēc informācija, tai skaitā par reliģiju, tiek nodota mutvādu tradīcijā. (Sk. 7. prezentācijas 2. daļas 50. slaidu)

Secinājumi:

Kultūras struktūrā svarīgs ir tās vērtību kodols, ko veido pamatpieņēmumi par esamību. Līdzīgi kā Z. Freida cilvēka psihi struktūrā, arī kultūras kodolā var izšķirt trīs līmeņus, kas izpaužas attieksmē pret pasauli, attieksmē pret cilvēku pašu un izpratnē par augstāko ideālu – augstāko apelācijas līmeni, kas iezīmē cilvēka eksistences jēgu.

Agrāk šis augstākais ideāls parasti ticis izteikts reliģiskajā terminoloģijā (Indijā – Brahmans, Ķīnā – Dao, Eiropā – Dievs, islāmā – Allāhs, budismā – nirvāna, Senajā Grieķijā – dievi, liktenis, Logoss). Atbilstoši tam tiek interpretēta arī pasaule un cilvēka vieta šajā pasaulē, izprasta cilvēka uzbūve, noteikti cilvēka uzdevumi, kas parasti tiek atvedināti no šī augstākā virsmērķa. Uz minēto pieņēmumu pamata veidojas kultūras būtiskākās īpatnības, kas ir atšķirīgas dažādās sabiedrībās. (Sk. 7. prezentācijas 2. daļu)

Šajā temata apguves etapā iespējams izmantot uzdevumu nr. 4.

7.3. Kultūru dialogs

Patiesu dialogu ir jāatšķir no tā imitācijas. Mūsdienās dažkārt sastopama virspusēja un situatīva pieeja sadarbības veidošanā (iepazīstot tikai attiecīgo kultūru svētkus, apģērbu, ēdienus, ārējo izturēšanos, paražas, modelējot virspusējas saskarsmes situācijas un iespējamās izturēšanās veidus tajās).

Otrs virziens – dziļāka dialoga meklējumi, analizējot atšķirību cēloņus un meklējot **kopīgas** vērtības, kas varētu būt papildus arguments cieņai citam pret citu. Dialogs nozīmē: nevairīties runāt par pasaules uzskatu problēmām, arī par neērtiem vēstures jautājumiem.

Kultūru dialogs var notikt tad, ja ir ko dot un ir ko ņemt, pretējā gadījumā iespējama vien virspusēja saskarsme un vēsi toleranta vienaldzība tiklab pret savām, kā arī pret citu cilvēku vērtībām un citām kultūru.

Galvenā bīstamība kultūru saskarsmei ir primitivizēšana, kultūru unifikācijas tendence, kas izriet no masu kultūras un ietekmē (nereti pat apdraud) nacionālās tradīcijā balstītas kultūras. Kultūru haotiskas difūzijas process jāšķir no dialoga.

Dialogā starp Rietumu un Austrumu kultūrām, piemēram, svarīgi apzināties atšķirības, kas izriet no to pamatā esošajām reliģijām. (sk. 7. prezentācijas 1. un 2. daļu).

Pretstatā postmodernisma relatīvismam un masu kultūras unifikācijas tendencēm, 20. gs. sākumā veidojās filozofijas virziens un kustība, kuras uzmanības centrā ir DIALOGS – starp cilvēkiem, valstīm un kultūrām. Dialogs sākotnēji nozīmē sarunu (*dia* – divi, *logos* – vārds).

Dialoga jēdziens un principi saistās ar divām vērtību orientācijām, ko 20. gs. kultūrā pamanīja ebreju izcelsmes Vācijas filozofs Martins Bubers. Runa ir par diviem attieksmju tipiem pret pasauli, Dievu un cilvēkiem.

Pirmā tendence – monoloģiskā (scientiskā) – ir bijusi 18. gs. apgaismības un citu jaunlaiku ideoloģiju pamatā. Tendences pamatā ir monologs. Monologa subjekts (tas var būt gan indivīds, gan arī vesela sabiedrība) aktīvi darbojas visu apkārtējo pasauli uztverot kā objektu, kas dots, lai subjekts varētu īstenot savas vajadzības. Šādas pieejas un attieksmes rezultāti bijuši gan pozitīvi (zinātnes un tehnikas attīstība), gan negatīvi (resursu neapdomīga izsmelšana, atsvešinātības izjūta starp cilvēkiem sabiedrībā, starp cilvēku un dabu, ekoloģiskā un morālā krīze utt.).

Otrā tendence – dialogiskā (integrālā) – piedāvā jaunas iespējas sabiedrībai mūsdienu daudzu kultūru līdzāspastāvēšanas (multikulturālisma) apstākļos. Tās pamatā ir dialogs. Ikviens indivīds atzīst sev līdzīgā unikālo vērtību un mēģina visu pasauli skatīt no dialoga pozīcijām.

Pirmo attieksmju tipu – monologu – raksturo vārdu pāris: “Es – tas”. Pasaule, citi cilvēki un pat Dievs šajā modelī ir tikai indivīda savtīgo interešu objekti, raksturīga orientācija uz “piederēt”, kas neglābjami noved pie atsvešinātības.

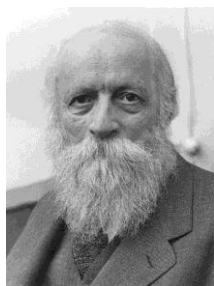
Turpretī dialoga pamatā ir attieksme, ko raksturo vārdu pāris “Es – Tu”. Dialoga partneris tiek atzīts par unikālu vērtību, kuras dēļ ir jāierobežo savas iegribas, jāuzturējas, sekojot principam: “Pacel otru, un tu celsies viņam līdz!” kas trāpīgi raksturots Raiņa teicienā: “Dodot gūtais neatņemams!” vai septiņus gadsimtus iepriekš fiksētajā Asīzes Franciska “Miera lūgšanā”. Attieksmes “piederēt” vietā ir orientācija uz “būt”, tas nozīmē: mīlēt, piedot, līdzī ciest, palīdzēt.

Cilvēcīgu dialogu padara iespējamu sava „es” un cita cilvēka „es” līdztiesības apziņa. Cits cilvēks nevar būt līdzeklis personas vajadzību apmierināšanai – līdzīgi lietai, ko apzīmē ar vārdu „tas” (angliski – it), bet gan dialoga partneris, ko M. Bubers

raksturo ar vietniekvārdu „Tu” (angliski – *You*, senāk –*Thou*), rakstot to ar lielo burtu. Tas nozīmē, ka pret viņu (t.i. jebkuru citu cilvēku) jāattiecas kā pret mērķi, kā pret savu otro „es”, nevis kā pret līdzekli. (12)

Dialoga metode nozīmē arī ievērot, ka pastāv pretrunīgi uzskati, vērtības un tendences, ko nevaram ignorēt, kas jāatzīst par katras kultūras neatņemamu sastāvdaļu.

Par dialogu 20. gs. rakstījis nevien M.Bubers, to uzsvēruši Ēriks Fromms (1900-1980), Karls Jaspers (1883-1969), Žaks Maritēns (1882-1973), bet praktiskā darbībā iemiesojuši Alberts Šveicers, Kalkutas Terēza u.c 20. gs. nevardarbības morāles varoņi. Dialogu starp reliģijām uzsācis pāvests Jānis Pāvils II (1920 -2005).

2. att. Filozofs Martins Bubers un pāvests Jānis Pāvils II (Karols Vojtila).

Dialoga principu ieviešana politikā ir nākotnes cerību atslēga. Viens no dialoga veidiem ir kultūru dialogs, kurā viena kultūra ieklausās otrās balsī, lai nevis pazaudētu savu identitāti, bet – bagātinātos. (13)

Tālāk šī attieksme var tikt attiecināta un kultivēta ne tikai pret citiem cilvēkiem sabiedrībā, bet arī pret visu pasauli. Tas nozīmē attiekties pret apkārtējo vidi nevis tikai no patērēšanas pozīcijām, bet ar cieņu un saudzējoši. Daba arī ir partneris, cilvēka izdzīvošanas avots un sabiedrības pastāvēšanas pamats. Līdz ar to arī daba pelna tādu pašu vai vismaz līdzīgu cieņu kādu cilvēks pauž pret sev līdzīgo (proti, pret cilvēku). (14)

Īsts dialogs nozīmē nevis vienaldzību pret patiesību un arī ne savas patiesības uzspiešanu, bet kopīgus patiesības meklējumus. Atbildību pret patiesību. (sk. 7. prezentācijas 1. daļas 9. slaidu, 2. daļas 51. slaidu)

Temata apguves noslēgumā iespējams izmantot uzdevumu nr. 5.

Literatūra:

1. Spengler, O. *The Decline of the West*. – Ed. Arthur Helps and Helmut Werner. Trans. Charles F. Atkinson. – New York: Oxford UP, 1991

2. Гуревич, П.С. *Философия культуры*. – Москва: Аспект Пресс, 1995 – 98. – 104. lpp.
3. Maritain J. *Religion et culture*// Maritain Oeuvres (1912 -1939), Bruges, 1975 – 556. lpp.
4. Par kultūras vides saistību ar skolēnu mācību panākumiem sk.: Geske. A, Kangro A. u.c. *Mācīšanās nākotnei (Latvija OECD valstu Starptautiskajā skolēnu novērtēšanas programmā 1998 – 2004)* – Rīga: LU, 2004, 113. lpp.
5. *Indiešu literatūra*, sastādījis V. Ivbulis – Rīga: Zvaigzne, 1985 – 109. – 111. lpp.
6. Lūiss, K. S. *Svarīgā izšķiršanās* – Rīga: Klints, 2008 – 5. – 6. lpp.
7. Taivans, L. G., Taivāne, E. *Reliģijas vēsture. Skolotāja grāmata* – Rīga: RaKa, 2003 – 236. – 242. Lpp.
8. Mūrnieks, A. *Ieskats kultūras un reliģiju vēsturē. I. daļa. Aizvēsture. Austrumu civilizācijas*. – Rīga: RaKa, 1998
9. Mūrnieks, A. *Ieskats kultūras un reliģiju vēsturē. II. daļa. Eiropas kultūras saknes* – Rīga: RaKa, 2000
10. Klīve, V. V. *Ticības ceļos*. – Rīga: Zinātne, 1995 – 363. – 374. lpp.
11. *Pasaules reliģijas*. – Rīga: Zvaigzne ABC, 2001 – 315. lpp.
12. Buber, M. *I and Thou*, transl. by Ronald Gregor Smith, – Edinburgh: T. and T. Clark, 1937; 2nd Edition New York: Scribners, 1958; 1st Scribner Classics ed. NY: Scribner, 2000
13. Priedītis, A. *Kultūru dialogs: intelektuālās komunikācijas vēstures teorija*. – Rīga: Pasaules kultūru fonds, 2006
14. Jermolajeva, J., Jermolajevs, V., Mūrnieks, A. *Kultūras vēsture. 20. gadsimts* – Rīga: RaKa, 2002 – 306. lpp